

СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОЇ ОПІКИ ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА НА ТЛІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ

У статті розглянуто досвід Республіки Польща в забезпеченні соціальної опіки дітей шкільного віку на тлі європейського досвіду. Представлено цільові характеристики соціальної опіки дітей у системі освіти Республіки Польща на тлі європейського досвіду, а саме: протидія соціальному виключенню дітей та молоді; забезпечення єдності освітньої, соціальної та професійної діяльності в системі освіти; активна інтеграція в локальному соціумі; запобігання бездомності і бездоглядності; структурні зміни в соціальній інтеграції, зокрема в системі освіти.

Ключові слова: соціальна опіка, діти шкільного віку, європейський досвід, Республіка Польща.

Постановка проблеми дослідження. Динаміка соціальних змін у різних країнах Європейської спільноти спричинює необхідність вивчення і можливого запозичення позитивного досвіду реагування на проблеми та ризику соціокультурного змісту з боку вітчизняних соціальних інститутів та інституцій. У цьому відношенні досвід організації соціальної опіки і профілактики в дитячому середовищі, накопичений Республікою Польща, є для нас чи не найбільш придатним – з огляду на географічну близькість цієї держави, ментальнісну спільність у контексті забезпечення соціальної опіки на рівні сім'ї, найближчого соціуму, державних інститутів тощо.

Питання соціальної опіки в дитячому шкільному віці часто стають об'єктом вивчення вітчизняних і зарубіжних науковців (О. Безпалько, Ю. Вшолек, І. Зверева, С. Кавуля, А. Олубінський, Ю. Рачковська та ін.) [3; 6–7; 9; 1–2]. Проте поза увагою вітчизняних науковців почасти залишаються роботи з-поза кордонів України, польських зокрема. З огляду на це, польський досвід опіки і профілактики є для вітчизняної соціально-педагогічної науки досить важливим.

Мета статті полягає у визначення основних характеристик системи опіки дітей шкільного віку в Республіці Польща на тлі європейського досвіду.

Виклад основного тексту. У більшості європейських країн питання варіативності систем опіки для дітей шкільного віку розв'язуються в площині створення й удосконалення малих форм опіки родинного типу, що розвиваються в локальній спільноті. Саме в межах таких форм опіки є можливість розвинути сімейну атмосферу, де вихованець і вихователь в стані розвинути близькі стосунки, що спираються на взаємну повагу.

Польські науковці (Ю. Вшолек, С. Кавуля, А. Олубінський, Ю. Рачковська та ін.) [3; 6–7; 9] цілком аргументовано вважають, що родинне середовище є найкращим для дитини з усіх можливих; тому вилучення дитини з родини може відбутися лише після того, як вичерпані всі інші форми соціальної підтримки сім'ї. У випадку, коли середовищні форми соціальної допомоги не приносять очікуваних наслідків, і дитина повинна опинитися поза сімейним середовищем, з'являється необхідність родинної опіки в прийомній сім'ї, яка окреслюється як цілеспрямована форма підтримки, що забезпечує дітям із кризових родин тимчасову опіку. Діти з тимчасових опікунських родин мають право отримувати допомогу в розвитку власної самостійності – від держави і локального соціального середовища.

У наукових розробках стосовно соціальної опіки дітей польські вчені послуговуються низкою нормативних документів, частина з яких ратифікована й в Україні. Це, насамперед, Декларація прав людини (1948), Міжнародний пакт економічних, соціальних і культурних прав (1973), Конвенція прав дитини (1989), Резолюція Комітету міністрів Ради Європи у справі розміщення дітей поза родиною (2006), Розпорядження Комітету міністрів Ради Європи щодо дітей, які перебувають у закладах опіки й виховання та ін. Інтереси дитини в період її перебування в опікунській сім'ї знаходяться в полі зору кількох європейських інституцій, до діяльності яких долучилася й Республіка Польща: міжнародної організації FICE (Federation Internationale de Communautés Educatives), міжнародної організації IFCO (International Foster Care Organization), міжнародної організації SOS-Kinderdorf та інших. Європейські країни дотримуються виробленого засадничого стандарту соціальної опіки, який має назву Quality4children [5]. У цьому стандарті можна виокремити кілька основних позицій:

1. Дитина і її біологічна родина мають право на допомогу з боку системи опіки, якщо існує потреба змінити свою життєву ситуацію.
2. Означена підтримка повинна уможливити найкраще для життєвої ситуації дитини рішення; пріоритетом є безпосередня потреба дитини.
3. Дитина має право брати участь у всіх діях із соціальної опіки, що її стосуються; вона повинна бути вислухана й поінформована, враховуючи її вік й індивідуально-психологічні характеристики.
4. Для прийняття об'єктивного і найкращого для добра дитини рішення повинна бути здійснена коректна оцінка її життєвої ситуації, без жодних упереджень.
5. У прийомних сім'ях повинна бути забезпечена нероздільність дітей із однієї родини.
6. Перенесення дитини до прийомної сім'ї чи іншої опікунської інституції має бути сплановане й підготовлене.

7. Повинні бути зведені до мінімуму ризику й небезпеки, пов'язані з вміщенням дитини до опікунської інституції.

8. У процесі оцінки кожної окремої життєвої ситуації дитини мають бути передбачені найбільш ефективні умови її індивідуального розвитку в соціальній інституції чи прийомній сім'ї.

9. Родина чи установа, у якій перебуватиме дитина, повинні відповідати потребам та інтересам дитини.

10. Дитина повинна мати шанс на підтримання безпечної життєдіяльності у новому середовищі та на стабільні комунікації зі своїми опікунами чи вихователями.

У Республіці Польща на тлі європейських тенденцій склалися певні тенденції соціальної опіки дітей шкільного віку, до яких, насамперед, належать тенденція до деінституалізації, реструктуризації інституціональної опіки та вдосконалення превентивних засобів у соціальній опіці дітей. Формування означених тенденцій отримало свій початок кілька десятків років тому в Північній Європі, а також в Італії та Іспанії. Найбільш істотним компонентом цього процесу стало зростання сегменту прийомних родин порівняно з інституціональним сегментом соціальної опіки. Водночас варто зауважити, що Польща знаходиться на першому етапі становлення позаінституційних форм опіки. У звіті ЮНІСЕФ за останнє десятиліття Республіка Польща визнана країною з відносно високим ступенем інституалізації соціальної опіки (від 5 до 10 дітей з кожних 1000 перебувають у закладах соціальної опіки, а не в опікунських сім'ях). Натомість у більшості європейських країн в останні десятиріччя зреалізовано низку організаційних, нормативних і змістових кроків, які уможливили розвиток альтернативних форм соціальної опіки (Румунія), зменшення сегмента будинків дитини порівняно з опікунськими сім'ями (Угорщина, Естонія) тощо. На сьогодні родинні форми соціальної опіки домінують у Британії, Ірландії, Нідерландах, Австрії, Швейцарії та інших скандинавських країнах. Тому в цих країнах поданий вище показник інституційності значно нижчий – у Британії 1 дитина на кожні 1000 дітей, у Голандії і Бельгії – 1,5–3,0 на кожен тисячу дітей. Така тенденція спричинилася до того, що у прийомних батьків стали розвиватися групи компетентностей, притаманних фахівцям виховної роботи. Позитивним прикладом означеної тенденції може слугувати *Швеція*, діяльність якої Республіка Польща частково прийняла за взірць для наслідування у вирішенні питання соціальної опіки дітей шкільного віку.

Швеція традиційно характеризується як країна добробуту, у якій кожен громадянин має право на соціальну підтримку. Тому в шведських школах діти переважно охоплені програмами соціальної допомоги, які враховують здобування знань у комфортних умовах, відповідних до індивідуальних

життєвих умов дитини. У цій країні питаннями організації процесу освіти дітей і молоді займається переважно держава, включно з обсягом освітніх прав як учнів, так і педагогів, а також плануванням програм та відповідних дотацій для дітей груп ризику в системі освіти [4]. У Польщі держава також відіграє вирішальну роль у плануванні соціально-опікунських процесів, однак транслює ці ресурси через органи місцевого самоуправління (гміни й повіти). Одиниці воєводських органів самоуправління виступають у Польщі як провідні органи освітнього менеджменту, виходять із коштів, виділених на здійснення статутної діяльності, а саме:

- забезпечення школам та іншим навчальним закладам різного роду дидактичної допомоги;
- забезпечення шкільного обладнання, необхідного для реалізації освітніх цілей;
- створення безпечних умов навчання та виховання.

Схожою є ситуація і в Швеції, де так само над виконанням окремих засад опіки в системі освіти працює Міністерство освіти, а реалізація державної освітньої політики відбувається в регіонах (переважно в графствах), які створюють спеціальні комітети освітнього характеру. У Швеції поділяються на державні, самоврядні та альтернативні; при цьому 98 % учнів користуються саме самоврядними дев'ятирічними школами [8]. Шведська держава не фінансує шкіл безпосередньо; цим займаються місцеві органи самоврядування, для чого передбачаються давно усталені механізми й алгоритми. Фактично від самої школи залежить, як саме вона буде витратити отримані кошти і як звітуватися за свої видатки.

Республіка Польща реалізує кілька основних цілей у системі опіки дітей та молоді в системі освіти, серед яких найважливішими є такі:

1. *Протидія соціальному виключенню дітей та молоді* (у межах реалізації цієї цілі здійснюється соціальна допомога дітям та молоді; розвиток інституційної та позародинної опіки дітей до трьох років; дошкільна освіта разом із профілактичною діяльністю, спрямованою на збереження здоров'я та соціалізацію; підтримка сімей із неповносправними дітьми).

2. *Забезпечення єдності освітньої, соціальної та професійної діяльності в системі освіти* (реалізація соціальної та ранньої інтервенційної школи; профілактичних та соціотерапевтичних послуг, забезпечення формування соціальних компетенцій та першого працевлаштування).

3. *Активна інтеграція в локальному соціумі* (соціальні послуги для осіб, що можуть стати соціально виключеними; реалізація різних форм соціальної роботи; упровадження активних форм інтеграції, послуг соціальної та професійної реінтеграції; реалізація моделі середовищної

соціальної допомоги, системи включення неповносправних дітей до соціального простору; діяльність щодо інтеграції іноземців).

4. *Запобігання бездомності й бездоглядності* (система допомоги бездомним, підтримка виходу з бездомності і бездоглядності; забезпечення соціального будівництва та житлових прав дітей і молоді).

5. *Структурні зміни в соціальній інтеграції* (програмування соціальної політики; реформа послуг та інших видів соціальної роботи; доступність всіх форм соціальної опіки і профілактики; забезпечення якості соціальних послуг і соціальної роботи).

Висновки. Таким чином, нами розглянуто досвід Республіки Польща в забезпеченні соціальної опіки дітей шкільного віку на тлі європейського досвіду. З'ясовано, що польські соціальні реформи безпосереднім чином співвідносяться з європейськими традиціями соціальної опіки, підтримки, профілактики різних груп дітей, зокрема дітей групи ризику. Представлено цільові характеристики соціальної опіки дітей у системі освіти Республіки Польща на тлі європейського досвіду, а саме: протидія соціальному виключенню дітей та молоді; забезпечення єдності освітньої, соціальної та професійної діяльності в системі освіти; активна інтеграція в локальному соціумі; запобігання бездомності й бездоглядності; структурні зміни в соціальній інтеграції, зокрема в системі освіти.

Список використаних джерел і літератури

1. Безпалько О. В. Соціальна робота в громаді / О. В. Безпалько.— К. : Центр навчальної літератури, 2005.— 176 с.
2. Соціальна педагогіка. Мала енциклопедія. Словник / за заг. ред. проф. Зверевої І.Д.— К. : Центр учбової літератури, 2008.— 336 с.
3. Kawula S. Rodziny współczesne jako źródło sieroctwa społecznego / Kawula S. // Sieroctwo społeczne. Przyczyny, objawy, skutki i sposoby zapobiegania w aktualnej rzeczywistości kraju / Sołtysik T. (red.).— Włocławek : Wyd. Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 1999.— S. 71–73.
4. Kolankiewicz M. Zagrożone dzieciństwo. Rodzinne i instytucjonalne formy opieki nad dzieckiem / M. Kolankiewicz.— Warszawa : Wyd. Szkolne i Pedagogiczne, 1998.— 369 s.
5. Komunikat Komisji dla Rady i Parlamentu Europejskiego, "Efektywność i równość w europejskich systemach edukacji" (Efficiency and equity in European education and training systems), COM (2006) 481 – wersja ostateczna z dnia 8 września 2006 r. – http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice.../documents/thematic_reports/098PL.pdf.
6. Olubiński A. Problem sieroctwa społecznego w dysfunkcyjnym środowisku rodzinnym / Olubiński A. // Sieroctwo społeczne. Przyczyny, objawy, skutki i sposoby zapobiegania w aktualnej rzeczywistości kraju. / Sołtysik T. (red.).— Włocławek : Wyd. Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 1999.— S. 82–88.
7. Raczkowska J. O opiece nad dzieckiem z niepokojem / Raczkowska J. // Problemy Opiekunczo-Wychowawcze.— 2002.— № 6.— S. 425–436.

8. Turnowiecki W. *Polityka Społeczna* / Turnowiecki W.— Gdańsk : Wyd. Gdańska Wyższa Szkoła Humanistyczna, 2002.— 226 s.
9. Wszolek J. Niepokój o opiekę nad dzieckiem / Wszolek J. // *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*.— 2002.— № 6.— S.10–16.

Natalia Sejko. System opieki społecznej dzieci w wieku szkolnym w Rzeczypospolitej Polskiej na tle europejskiego doświadczenia.

W artykule przeanalizowano doświadczenie Rzeczypospolitej Polskiej w zapewnieniu opieki społecznej dzieci w wieku szkolnym na tle europejskiego doświadczenia. Przedstawiono docelowe cechy opieki społecznej dzieci w systemie edukacji Rzeczypospolitej Polskiej na tle europejskiego doświadczenia, a przede wszystkim: przeciwdziałanie wykluczenia społecznego dzieci i młodzieży; zapewnienie jedności aktywności edukacyjnej, społecznej i zawodowej w systemie edukacji; aktywna integracja w społeczeństwie lokalnym; zapobieganie bezdomności i zaniedbanie; zmiany strukturalne w integracji społecznej, w tym w systemie edukacji.

Słowa kluczowe: opieka społeczna, dzieci w wieku szkolnym, europejskie doświadczenie, Rzeczpospolita Polska.

Nataliia Seiko. System of Social Guardianship of School-Age Children in the Republic of Poland with the European Experience as Backdrop.

The article deals with the experience of the Republic of Poland regarding social guardianship of school-age children in the context of the European experience. Target characteristics of social guardianship of children of school age in the system of the Polish education against the background of the European experience are presented, namely opposition to the social exclusion of children and youth, ensuring the unity of educational, social, and professional activities in the system of education, and active integration into the local environment, including the system of education.

Keywords: social guardianship, school-age children, European experience, the Republic of Poland.